

VĚDEŽ.

Časopis za mladost sploh,
pa tudi za odrašene proste ljudi.

I. tečaj.

2. Listopada 1848.

18.

Tolažba siroteja.

Mati mila, oče dragi,
Tukaj spijo, bratje blagi,
Vsi so zapustili me;
Zlata mama me dojili,
Atej, bratje me ljubili,
Bog vam plačaj tamkej vse.

Hitro dnevi so bežali,
Sladko mama se smejali,
Mi igralo je sercé;
Zdaj so mene zapustili,
In ne slíš'jo me v gomili,
Milo jočem se klečé.

„Ne obvupaj sinček mali,
„Varje tebe angelj zali;
— Ga tolaž'jo mati zdaj —
„Jaz sem šla tû gor v' nebesa,
„Te pustila brez slovesa,
„Da pripravim tebi kraj.“ —

Radoslav.

Nagovor na učence o začetku šol.

Zdej, ko so se na Slovénkim že povsod
po méstih in po kmétih zopet šole začéle, se
vredništvo ne more zderžati, de bi na svoje pri-
serčne mlade bravce sledéčih besédic ne izustilo:
Mladenči, učenci! Padite na koléna, in dajte

Bogu goréčo hvalo in čast, de nam je dal takó pravičniga, takó miliga cesarja. Padite na kolena sosebno vi, kmetiški otroci! in prosite milostljiviga Očéta v višavah, de nam ohrani presvitliga cesarja, Ferdinanda Miliga, še dolgo dolgo lét. — Zakaj?

Glejte ta mili cesar je pred tremi léti čas vojaške službe za šest pomanjšal, in to je bilo njegovo prvo žlahtno délo. —

Vaši starši so do létas pod težkim jarmam, v terdih verigah (ketnah) stókali, težke dela, mučno tlako brez vsiga plačila odrajtovali, veliko davkov po krivici plačevali, — plačevali z zdnarji, ki so jih s kervavimi žulji zaslužili. Takó, kmetiški mladenči! bi se bilo tudi vam godilo. Ali berž ko je bil nek samopridni človek, ki je skerbel, de niso mile prošnje revnih podložnih do miliga cesarja prišle, — berž potem, ko je bil tisti malopridnež od cesarja silama odgnan; berž potém je naš presvitli, dobri oče težki jarem, terde verige razdrobril, in vam, kmetiški otroci! ne bo treba vprihodnje nikomur več tlake délati in krivičnih davkov odrajtovati, kakor so mogli vaši starši. Vi, kader bote gospodarji, in vsi drugi ljudje našiga cesarstva bojo zanaprej vsi skup le to liko plačevali, kolikor bo treba za stroške, de bo država, de bo cesarstvo obstalo. —

Poprej ni smel nar vikših služb nobeden človek zadobiti, ako ni bil žlahtniga stanú; odsihmal pa je sinu tudi nar revnišiga kmeta pot do nar vikši cesarske službe odperta. Ko-

liko žlahtnikov s píškavo glavo je bilo dozdej nar višjih stopnjah častí; sinovi kmetiškiga in nežlahtniga stanú pa so s svojim prebrisanim umam komaj kako malo službico dobili. Vprijodnje pa ne bo nič več veljal ród, ampak učenóst. Takó hoče naš pravični cesar, mili oče vsih svojih podložnih imeti. Torej, dragi kmetiški in mestnjanski mladenči! učite — učite se pridno, in ljubite našiga dobriga Ferdinanda I. kakor hvaležni otroci svojiga očeta.

Naš presvitli cesar je nadalje spoznal, de vsaka učenost, sosebno pa otrokam v maternim jeziku nar bolj tekne. Torej je on ukazal, de se mora materni jezik berž ko berž po vsih šolah vpeljati, in se vse umetnosti berž ko je moč v maternim jeziku učiti. Kakó pametno je pač to! In zarés! otroci se nar laglje v tistim jeziku učé, ki so ga perviga slišali iz sladkih ust svoje ljube matere, ktera jih je z lastnim mlekom dojila; v kterim jim je prepevala, de so sladko zaspali; v kterim so k nar večjemu veselju ravno te matere pervikrat spregovorili. — Dosihmal pa so se mogli slovénski otroci še predin so tri nemške besédice uméli, že po nemško učite. Kar so se tedej učili, niso uméli. Po tim takim niso po slovensko še pisati, po nemško pa dobro ne brati, ne pisati, ne govoríti znali. In ako se je ta ali uni na kmetih ravno nekoliko nemšine naučil, je kmalo zopet vse pozabil, ker ni imel priložnosti skom v tém jeziku govoriti. Kakó drugači bi to vse bilo, ko bi se bili otroci v slovénških šolah nar pred slovénškiga jezika

takó, kot se piše, potlej še le nemškiga in v višjih šolah tudi drugih jezikov učili. —

Nekteri nevedni ljudje blodijo: Kaj se bojo naši otroci slovénkiga jezika učili, sej ga že umejo! — Ni rés, dragi prijatli! ne umejo ga še popolnoma; še sto in sto beséd je, ki jim niso znane. Tudi ga ne znajo pisati, ako bi ga ravno po domače še takó dobro govorili in po nemško in latinsko še takó dobro pisati znali; zakaj vsak jezik se drugači piše, drugači govori. — Nadalje bo imel naš jezik odsihmal veliko več vrednosti kot dosihmal.

De bo namreč vsak podložni, ki zna svoj jezik tudi brati, vsak dopis iz pisarnice dobljen umél; de revnimu kmetu ne bo treba včas po dve uri deleč prašat hoditi, kedaj de imá k gosposki zavolj te ali une reči priti: je naš pravični cesar ukazal, de se móra tudi v pisarnice materni jezik vpeljati, in de ne smé vprihodnje pri nas nihče cesarske službe zadobiti, ako slovénkiga jezika popolnoma govoriti in pisati ne umé. — Ali ste slišali otroci? Ali ste slišali tudi ví slovénki, pa ponémčeni otroci? — Poprimite se tedej neutegama svojiga materniga, slovénkiga, lépiga, sladkiga jezika.

Pa slišim nektere nemškutarje reči: Slovénki jezik ni lép, je gerd. — Slovénki otroci! poslušajte, kakó od našiga jezika sodi mnogoučeni mož, kardinál *) Mecofanti v Rimu, ki 42 jezikov govori.

*) Kardinali so za papežem nar vikši duhovni.

Vprašan, kateri jezik de se njemu, ki toliko jezikov zna, nar bolj dopade, je odgovoril: Nar lepši, nar slajši je ilirski, prvi za njim pa je — slovénski. Ali slišite vi nemškutarji? — „slovenski“, ne némški — je rekel.

Razsodba pa takiga možá, ki 42 jezikov govori, mislimo, de vender kaj veljá?

Učite se teđej, priserčni učenci! radi in z veseljem svojiga lepiga, sladkiga jezika. Potém še le, kader se v svojim maternim jeziku doveršite; potém še le se učite drugih jezikov po pregovoru: „Več ko jezikov znaš, več tudi móž veljaš.“

Pa tudi vé, mlade slovénke deklice! morate svoj materni jezik več od vsih drugih ceniti, in ga raji govoriti, kot vsakiga družiga. Ali hočete biti mar, ker malo po nemško govoríte, nemškutarce? O, ko bi ve pač vedile, koliko bolj se vam pristoji slovénski kot némški jezik, kakó gladek in sladák je slovénski, kakó terd in okoren némški v vaših majhnih usticah! — Mladenči! nadjam se, de bote iskreni Slovenci, in vé deklice! de bote iskrene Slovénke. —

Nazadnje pa se Bogu zahvalimo, de nam je dal takó dobriga in pravičniga cesarja, in rečímo vsi enoglasno: Bog živi našiga presvitliga cesarja, Ferdinanda Miliga, še dolgo dolgo lét!

Vredništvo.

Od tobaka.

Kdor se ni tobaka navadil, ima od velike sreče povedati, de ga je dober angelj zló hudiga

obvarval; kdor ga pa že kadí, naj to hitro hitro popustí, če mu je njegovo zdravje in življenje ljubo; zakaj tobak je strup, ki človeka počasi, pa gotovo veliko poprej vmori, kot bi on vmerl, ako bi tobaka ne kadil.

Mladenči začnejo tobak kaditi, ker vidijo druge, mlade in odrasene ljudi, ki to škodljivo navado imajo, tudi ako jim je od starišov ali učnikov prepovedano, ker mislijo, de tobak móra Bog vé kaj dobriga biti. Pa kaj se zgodi? Kadenje tobaka pogubi zobé, izsuši truplo, oslabí oči in pamet, goni kri k možganam in pljučam, pripravlja dolgo terpljive težave, posebno persno bolenje. Polágama ramreč začinja suh kašelj, pristopi potlej pluvanjanje kervi, in pljučnica (Lungensucht) je tu, katira človeka pred al poznej, velikokrat v nar boljših letih pod zemljo spravi.

Oh, de bi mladenčki, ki tobak kadijo, zmenoj k postelji stopili, kjer taki mlad bolnik leži! De bi vidili, kakó je bled in slok, kakó mu persi teži, kakó noč in dan pokašljeje ino sókrovico izmetuje! De bi slišali, kakó ga greva, kakó bi še rad živel, pa — je prepozno! — Rana smert mlado življenje pokazi.

Zatorej, dokler še ni prepozno, mladi prijatelji, varovajte se tobaka ko nar hujšiga strupa!

Dr. J. Šubic.

De bi pač zgorne beséde mnogoučeniga zdravnika vsim našim bravcam globoko v serce ségle! Mi pa se gospodu dohtarju za nazočni podučni sostavek spodobno zahvalimo, ter pričakujemo od njih še več enakih.

Pristavek vredništva.

Osel in koza.

(Basen.)

Nekdo je osla in kozo vkupej redil. Koza je bila pa oslu nevošljiva zavolj njegove klaje; zato mu pravi, de se bo z vsakdanjo vožnjo in nošo ves

poterl, in mu svetuje, de naj se obložen, kakor bi božjastin bil, nalaš ob tla meče, po tem takim bo potlej brez dela živel. Oslaste osel je kozi verjel; kar v jamo telebne in se takó pobije, de na pol mertev obleži. Gospodar ročno po zdravnika pošlje. Ko ta bolnega osla ogléda, mu to zdravilo zapiše: Kozje pljuča na drobno sosekajte, ter jih oslu dajte vžiti; to mu bo precej pomagalo. Zdej gospodar kozo hitro zakolje, in osel se zgaji (ozdravi).

Kdor drugim jamo koplje, se sam vanjo pogrézne.

*Jék. *)*

Mali Mihic ni dosihmal nič od jeka slišal in zvedil. Ko se enkrat v dólu sprehaja, zvižga in póje, zavpije v gojzdíček bolj glasno: „hoj! hoj!“, in iz gojzdica se mu tudi „hoj! hoj!“ oglasi. Ni se mu to malo čudno zdelo. Zopet veselo pokliče: „Kdo si ti?“ in iz gojzdica ravno takó: Kdo si ti? — Mihic oponašanja nejevoljin reče nató: „Neumneš, neumneš si ti!“ in iz gojzda se mu krepko oglasi: „Neumneš si ti.“ Mihic ves razkačen čez to, zmiraj s hujšimi perimki odgovarja; pa vsi se mu zvestó oglasijo. Serdit plane zdaj v gojzd in misli fantiča, ki ga je takó dražil, dobiti, in ga dobro splačati; pa — nikjer ni žive duše. Vtruden se verne domú in precej materi potoži, de se je neporedin fantič v gojzdíček skríl in ga gerdo zasramoval. Mati mu pa nató odgovoré: Mihic, danes si jo pa že slabo vganil; ali ne véš, de ti zdaj sam sebe tožiš? ti nisi družiga slišal, kot svoje lastne besede. Kakor si že svoj obraz v vodi vidil, takó si tudi zdaj v gojzdu svoj lastni glas slišal. Akó bi bil prijazno klical, bi se ti bilo pa prijazno oglasilo. — Ravno takó, ljubi Mihic! je tudi v našim življenji, dobro si zapomni, kar ti povem: „Kakor bodeš ti z ljudmi, tako bodo tudi ljudje s teboj.“ —

A. Praprotnik.

*) Jék, odněv, ohlip ali damelj (Echo).

Kratkočásnica.

Bogata vdova je svojo prijateljico na kosilo povabila, ter ukaže dekli jedi v nar lépsih skledah na mizo nositi. — Po kosilu gre vdova svojo prijateljico spremit. Pa komaj vrata za seboj zaprè, se zasliši v hiši velik ropot. Hitro spet vrata odprè, in vidi, de ena nar lépsih skled že na sto koscov na tléh leží. Za božjo voljo, kako si pa to naredila! — zavpije nad dekle. Takóle — ji odgovori dekla — in pusti drugo skledo iz rók pasti.

S m e š n i c a.

Vélki župàn je bil svojimu sosédu ukazal, de ima drugi dan k njemu priti. Sosed pa ponoči, od mertuda udarjen, naglo smert stori. Drugi dan pride k županu njegov brat rekoč: Moj brat se vam prav lepó priporočí in pa za zamero (za odpušanje) prosi, de ne more danes k vam priti, ker je po noči umerl.

Nenavadne beséde,

Obupati, ne † (scviblati).

Péca, ne † (aftah ali aptoh).

Pečénka, ne † (prata).

Pótovati ali *popótovati*; *pótovanje* ali *popótovanje*, ne pa † (rajžati, rajža).

Z a s t a v i c a.

Več odvzêmeš veči je,
Več pridenés, manjši je,
Reci hitro, kaj to je?

Luknja ali jama.

Če na drévu sédem srak sédi,
In jih nékdo troje ustrelí,
Vgani, koljko še jih gor' sédi?

Nobena; kakuf neustreljene strah vse zleté.